

**Karaağaç, Günay, Türkçe Verintiler Sözlüğü, Türk
Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008, LXXIII+957 s.,
ISBN 978-975-16-2021-7**

Ahmet B. Ercilasun*

Yıllar süren çalışmalarını Karaağaç bu büyük eserde topladı. Türkçedeki alıntılar üzerine bugüne kadar çok çalışılmıştı. Başka dillerden giren kelimelerin Türkçedeki çokluğu Türk aydınında âdeta bir aşâğılık duygusu yaratıyordu. Türkologların bile duruma hayıflandığı çok oluyordu. Oysa kültür ve dil ilişkileri karşılıklı idi. Kültür ve dil öğelerinin alınması gibi verilmesi de tabiiydi. Ancak çalışmalarımız hep Türkçe üzerine olduğu için ister istemez Türkçedeki alıntıları görüyor; bizim başka dillere verdiklerimizi görmüyorduk. Konuya zaman zaman temas eden Türkologlar yok değildi. Özellikle Hasan Eren Türkçenin başka dillere kelime verdiğini sık sık vurgulardı. Balkan dillerine, Rusçaya, Macarcaya, Arapçaya, Farsçaya verdiğimiz kelimeler de de sık sık gündeme gelirdi. Ancak bunlar üzerinde daha çok ilgili ülkelerin bilim adamları çalışır ve bu çalışmalar bize pek ulaşmazdı. Türkologlara ulaşsa da Türk aydınının bundan pek haberi olmazdı. Bu konuyu önemseyen ve yıllardan beri üzerinde çalışın Günay Karaağaç nihayet çalışmalarını toplamış ve Türkçenin hemen hemen bütün dillere verdiğini kelime bir araya getirmiştir. Hem de çok güzel bir terimle: Verintiler. Evet, dilimizde alıntılar vardı; o halde verdiklerimize de verintiler diyebilirdik. Karaağaç öyle yapmış ve temel bir kaynak eseri hem Türkoloji camiasına hem de Türk aydınına kazandırmıştır.

Eser, “Türkçe ve Komşu Diller” başlıklı uzun bir girişten (V-LXVII) ve “Sözlük” başlıklı (1-957) ana bölümden oluşuyor. Girişte, Türkçe-Çince, Türkçe-Farsça, Türkçe-Urduca, Türkçe-Arapça, Türkçe-Rusça, Türkçe-Ukraynca, Türkçe-Ermenice, Türkçe-Macarca, Türkçe-Fince, Türkçe-Romence, Türkçe Bulgarca, Türkçe-Sırp-Hırvatça, Türkçe-Lehçe, Türkçe-Çekçe, Türkçe-İtalyanca, Türkçe-Arnavutça, Türkçe-Makedonca, Türkçe-Yunanca ilişkileri ayrı ayrı başlıklar halinde ele alınmış. İlişkilerin tarihçesi, karşılıklı alışverişler, her dil üzerindeki belli başlı çalışmalar değerlendirilmiş. Sadece sözlük alıntıları değil, “gramerlik alıntılar” adı altında yapım ekleri ve çekim ekleri de örnekendirilmiş. Mesela Yunancaya *avci*, *cevahirci*, *kolcide* “sokak polisi”, *arabacis*,

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Teknikokullar/ ANKARA

komitacis, ambariçis, ayıplı, cilveli, akulun “akıllı”, *bıyıklın* “bıyıklı”, *kalabaliki, zühürtlük, damuzluki* gibi kelimeler yapım ekleriyle birlikte girmiş. Bazı dillerde “deyim alıntıları” da var. Mesela Ermenicede *ay canım, ay sağol, begafl eşga düşdım, dyuşmanı gyozi gyor olsun* gibi deyimler var. Ancak bu çok değerli incelemede “ikinci göz”den de kaçan bazı “kes-yapıştır” hataları bulunuyor. Bir dilin adı yerine başka dilin adı girmiş. XLII. sayfada Bulgarca yerine Romence, XLVIII. sayfada Lehçe yerine Ukranca, XLIX. sayfada Lehçe yerine Ukranca, Çekçe yerine Ukranca, LXIV. sayfada Yunanca yerine Romence yazılmış.

Eserin ana bölümünü sözlük oluşturuyor. Karaağaç Türkçeden başka dillere giren kelimeleri alfabetik sıraya koymuş. Her kelimenin Türkçedeki anlamlarını verdikten sonra hangi dillere girmişse sırasıyla onları da gösteriyor. Girdiği dildeki anlamlarını da. Kaynaklar da hemen sonra parantez içinde, kısaltmalarla veriliyor. Söz gelişi *akran* kelimesinin Türkçedeki anlamları “yaşça denk, yaşıt, boydaş, öğür” olarak verildikten sonra Ermenicede aynı anlamda *akran*, Bulgarcada aynı anlamda *yekran, ekran, akran-in*, Sırpçada *akrân, akrâm*, Arnavutçada *ankran, akran*, Yunancada *akran, akrani, akranis* verintilerinin bulunduğu gösteriliyor. Ermenicedeki verintinin kaynağı Aç. 66; Bulgarcadaki verintilerin kaynağı, Gran. 35, Gab. 34, Alf. 5, 85; Sırpçadakilerin kaynağı Mik. 8, Şkal. 79; Arnavutçadakilerin kaynağı Bor. 16; Yunancadakilerin kaynağı Kuk. 16 olarak verilmiş. Kaynak ve kısaltmalarının tamamı LXVIII-LXXII. sayfalar arasında tam künye olarak listelenmiş. Mesela Ermeniceyle ilgili Aç., “Açaryan, R.A.: Eminyan atskakrağan joğovatsoi, Moskova 1902” künyeli kaynağın kısaltmasıdır. Bulgarcayla ilgili Gran., “Grannes, Alf: Turco-Bulgarica, Articles in English and French concerning Turkish influence on Bulgarian (I-VII+320), Wiesbaden 1996” künyeli kaynağı göstermektedir. Esasen bu kaynakların önemleri hakkında kısa bilgiler giriş kısmında da vardır.

Karaağaç çok tabii olarak sadece Türkçe kökenli verintileri almıyor. Kökenleri yabancı olsa da Türkçe kanalıyla giren kelimeler de sözlükte önemli bir yer tutuyor. Elbette sözlük bugünkü Türkiye Türkçesiyle de sınırlı değil. Eski ve yaşayan Türk lehçelerine ait kelimeler de alfabe sırasına göre yerini alıyor. Söz gelişi “yaşlı; amca” anlamlarında eski bir kelime olan *aça*, Farsçada “teyze; hala; ağabey”, Urduçada (*âça*) “baba; dede; eski hizmetçi; yaşlı dadı”, Arnavutçada (*aç, amixha*) “amca” anlamlarıyla bulunuyor. *Ağa* kelimesi birçok dile girmiş: Çince, Farsça, Urduca, Arapça, Rusça, Ermenice, Macarca, Romence, Bulgarca, Çekçe, Sırpça, İtalyanca, Arnavutça, Makedonca, Yunanca, Almanca, Fransızca, İngilizce.

“Şarkı, melodi; şaka; ün, şöhret” anlamlarındaki Eski Türkçe *küg* kelimesi Çince, Farsça, Rusça ve Macarcaya geçmiş. Farsçada *kük* “ses, melodi, ahenk” *kük zeden* “ses düzenlemek” kelimeleri var. Ölü bir ekle türetilen *örneğin* yüzünden Ermenice sanılan Türkçe *örnek* sözü de birçok dile girmiş.

Arapçada *ûrnik*, *urnîk*, Ermenicede *örüne*, Bulgarcada *yurnek*, *urnek*, Sırpçada *urnek*, Arnavutçada *yrnek*, *yrrnek*, *jyrnek*, Makedoncada *urnek*, *yurnek*, Yunancada *ğurneki*, *ğiurneki* biçimlerinde ve “örnek, modal” anlamında. *Sıkmak*, Ermeniceye *sıkmel*, Bulgarcaya *sıktısvam*, *sıktısam*, Arnavutçaya *sekelldi*, Yunancaya *sıkto*, *suhto* biçimlerinde girmiş. Ünlü Türk yemeği *tutmaç*, Farsça, Arapça, Rusça, Ermenice, Bulgarca ve Arnavutçada var. Böyle binlerce söz ve on binlerce biçim yüz civarında kaynak taranarak bir araya getirilmiş.

Bazı kelimelerde Karaağaç *bk.*, *krş.* kısaltmalarıyla başka kelimelere de göndermelerde bulunuyor. Söz gelişi *kopuz* için *bk. kobza*, *komuz*; *krş. kovuk*, *koğuş*, *sıbzıgu*, *sipsi*, *davul*, *tavış*, *dıbis*; “heybe” anlamındaki *korçun* için *bk. kurçak*; *krş. kursak*, *torsuk*, *kurçak* sözlerine atıf yapıyor. Günay Karaağaç’ın *kopuz* ile *kovuk*, *koğuş* sözleri arasında; *korçun* ile *kursak*, *torsuk* sözleri arasında kökence ilgi kurduğu anlaşılıyor. Onun, Türkçe sözlerin kökenleri hakkında da önemli bir hazırlık içinde bulunduğunu biliyoruz. Bazı makalelerinde de bu konunun ipuçlarını veriyor. Ancak herhangi bir açıklamada bulunmadan madde başı kelimenin kökeniyle ilgili görüşlerini yansıtan bu göndermeler bence erken olmuştur ve yeri bu eser değildir. Elbette karşılaştırmaya yarayacak göndermeler tabiidir; ancak ilişkileri henüz kanıtlanmamış sözlere yapılan göndermeler gerekli değildi.

Günay Karaağaç’ın eseri Türkologların gönlünde bir şadırvan suyu tesiri bırakmış olmalıdır. Türk aydını bu eserin farkına varırsa eminim, onlarda da aynı tesiri bırakacaktır.